

В.М. ВІРЧЕНКО

Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України
вул. Терещенківська, 2, м. Київ, 01601, Україна

***SCHISTIDIUM SUBMUTICUM* BROTH.
ex H.H. BLOM — НОВИЙ ВИД
ДЛЯ БРІОФЛОРИ УКРАЇНИ**

Ключові слова: мох, *Schistidium submuticum* (Grimmiaceae), Україна

Під час ботанічної екскурсії в околицях м. Калинівки Вінницької обл. автор звернув увагу на представника роду *Schistidium* Bruch et Schimp. (Grimmiaceae, Bryophyta), який відрізнявся від поширеного у нас *S. apocarpum* (Hedw.) Bruch et Schimp. низькими дернинками темно-зеленого кольору, притупленими верхівками листків та відсутністю на них гіалінових волосків. Детальне вивчення зразка у бріологічній лабораторії підтвердило його відмінність від *S. apocarpum* і дало можливість визначити його як *Schistidium submuticum*, що виявився новим видом для бріофлори України. Нижче подаємо опис цього таксона, скомпонований на основі дослідження нашого зразка та використання монографічного опрацювання Г. Блома [2].

***Schistidium submuticum* Broth. ex H.H. Blom, Bryophyt. Bibl., 49: 250, pl. 102. 1996. — Схістідій притуплений.**

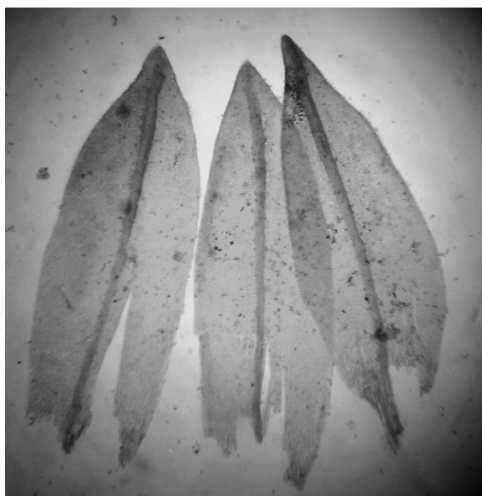
Рослинки низькі (до 1 см заввишки), від оливкового до коричнювато-чорного кольору, формують більш-менш щільні дернинки. Стебло жовтувате, з короткими бічнимигалузками. Сухі листки прилеглі до стебла, у вологому стані — відхилені, 1,2—1,5 × 0,3—0,6 мм, від ланцетних до овальних, у верхівці тупі, кілюваті; гіаліновий волосок

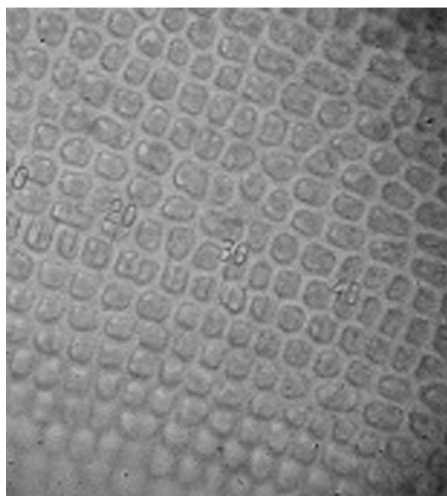
А

Б

В

Г

Schistidium submuticum: А — частина дернинки, Б — стебловий листок, В — перихеціальні листки, Г — клітинна сітка в середній частині пластинки листка

Schistidium submuticum: А — a part of the tuft, Б — a stem leaf, В — perichaetial leaves, Г — cells in the middle of lamina

відсутній. Край листка з одного боку широко відгорнений, а з іншого — плоский чи вузьковідгорнений; у верхній і середній частинах він двошаровий, складається з одного-двох рядів клітин, у нижній частині — двошаровий, з одного ряду клітин, чи одношаровий. Жилка закінчується нижче верхівки листка чи у ній, на спинці випукла, гладенька чи слабопапіозна, на зрізі напівсферична, три-чотиришарова. Пластинка листка одношарова, часом з двошаровими смугами. Клітини у верхівці квадратні та овальні, в середній частині листка з виїмчастими стінками, квадратні та короткопрямокутні, 6—9 мкм завширшки і 6—12 мкм завдовжки. Перихеціальні листки 1,7—2,2 × 0,7—0,9 мм, увігнуті, довгастоеліптичні, з тупою верхівкою; їхній край плоский чи вузьковідгну-

тий; гіаліновий волосок відсутній чи у вигляді короткого вістря. Спорофіти рясні. Коробочка на жовтій ніжці, занурена, жовто-коричнева, короткоциліндрична, дрібносмугаста. Зубці перистома відхилені до відігнутих, прямі, червоні, у верхній частині густопапілозні. Спори — 9—12 мкм.

Поширення в Україні. Вінницька обл., між м. Калинівка і станцією Варшиця, залізобетонна опора старого залізничного мосту, 22.07.2005, збр. і визн. В.М. Вірченко.

Загальне поширення. Євразія (Ісландія, Норвегія, Швеція, Фінляндія, Латвія, Україна, Росія), Північна Америка (Канада, США).

Автор монографічного опрацювання *Schistidium apocarpum* complex Г. Блом [2] зазначає, що за перихеціальними листками *S. submuticum* можна легко ідентифікувати навіть у полі: за розміром і формою вони відрізняються від стеблових (у *S. apocarpum* s. str. — подібні); крім того, мають плоский край, тоді як у *S. apocarpum* s. str. — відгорнений). Г. Блом [2] у межах *Schistidium submuticum* виділяє два підвиди — ssp. *arcticum* і ssp. *submuticum*. Відмінності між ними зведені у таблицю:

Ознака	Ssp. <i>arcticum</i>	Ssp. <i>submuticum</i>	Зразок автора
Рослини блискучі або тьмяні	блискучі	тьмяні	блискучі
Наявність гіалінового волоска у вегетативних листків	є	нема	нема
Форма коробочки	куляста, бокалоподібна, короткоциліндрична	довгастоциліндрична	короткоциліндрична
Співвідношення довжина/ширина коробочки	1,1—1,4 (1,5)	1,3—2,0	1,2
Колір коробочки	Жовтуватий, світло-коричневий	червоно-коричневий	від світло- до темно-коричневого
Перфорованість перистома	перфорований у нижній частині	неперфорований у нижній частині	неперфорований у нижній частині
Розмір спор (мкм)	9—11 (13)	11—14 (16)	9—12
Жилка перихеціальних листків	закінчується у верхівці чи вибігає	закінчується нижче верхівки	закінчується під верхівкою чи у ній

Як бачимо, за одними ознаками наш зразок подібний до ssp. *arcticum*, а за іншими — до ssp. *submuticum*. Враховуючи те, що у наведеній діагностичній таблиці обрані морфологічні ознаки досить варіабельні, а також те, що ареали двох підвидів перекриваються, на нашу думку, немає підстав виділяти ці внутрішньовидові таксони, принаймні у ранзі subspecies.

Schistidium submuticum росте на карбонатних породах у різних умовах зволоження та освітлення; його також знаходили на порушених чи створених

людиною кам'янистих субстратах [1, 2]. Як згадано вище, цей вид ми виявили на залізобетонній опорі недіючого залізничного мосту. Поряд з *S. submuticum* на бетоні зростали мохи-епіліти *Schistidium apocarpum*, *Grimmia pulvinata* (Hedw.) Sm., *Tortula muralis* Hedw., а на гумусі — епігейні мохи *Ceratodon purpureus* (Hedw.) Brid. і *Bryum argenteum* Hedw. Оскільки цей мох знайдено на Придніпровській височині, то в Україні він ще може бути виявленим, на вапняках Поділля.

Переглядаючи зразки *Schistidium apocarpum* s.l. у бріологічному гербарії Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАНУ (КИ), ми встановили два нові місцезнаходження *S. submuticum* у європейській частині Росії (зміст етикеток передаємо мовою оригіналу): № 23924. Московская обл., Дмитровский р-н, 6 км севернее Дмитрова, на бетонных плитах на берегу канала Москва — Волга, 14.06.1985, собр. М.С. Игнатов; № 5750. Тульская губерния и уезд, близ с. Венев — Монастырь, на известковых камнях, 07.05.1900, собр. Н. Цингер. У європейській Росії цей вид був відомий в Архангельській обл., на Валдайській і Середньоруській височинах та Уралі [1].

Щодо загального поширення виду, то спочатку вважали, що ssp. *submuticum* трапляється лише на півночі та сході Європи, а ssp. *arcticum* — у Європі, Азії та Північній Америці [2]. Проте при подальших дослідженнях ssp. *submuticum* знайшли також в Азії, а саме в арктичному Сибіру, Якутії та Забайкаллі [3]. Отже, *S. submuticum* — євразійсько-північноамериканський вид, поширений від арктичної до помірної широт; безумовно, він буде знайдений і в інших куточках Голарктики.

Автор щиро вдячний проф. д-ру Р. Охирі (Польща) та д-ру М.С. Ігнатову (Росія) за літературні джерела про рід *Schistidium*.

1. Игнатов М.С., Игнатова Е.А. Флора мхов средней части европейской России. Т. 1. Sphagnaceae — Hedwigiaceae. — М.: КМК, 2003. — 608 с.
2. Blom H.H. A revision of the *Schistidium apocarpum* complex in Norway and Sweden // Bryophyt. Bibl. — 1996. — 49. — P. 1—333.
3. Blom H.H., Ignatova E.A., Afonina O.M. New records of *Schistidium* (Grimmiaceae, Musci) in Russia // Arctoa. — 2006. — 15. — P. 187—194.

Рекомендує до друку
С.Я. Кондратюк

Надійшла 29.01.2008

В.М. Вирченко

Институт ботаники им. Н.Г. Холодного НАН Украины, г. Киев

SCHISTIDIUM SUBMUTICUM BROTH. EX H.H. BLOM — НОВИЙ ВИД ДЛЯ БРИОФЛОРЫ УКРАИНЫ

Сообщается о находке *Schistidium submuticum* Broth. ex H.H. Blom (*Grimmiaceae*, Bryophyta) — нового вида для бриофлоры Украины. Он был обнаружен на бетонном мосту в окрестностях г. Калиновки Винницкой обл. (Приднепровская возвышенность). Обсуждаются его морфология, экология и распространение.

Ключевые слова: мох, *Schistidium submuticum* (Grimmiaceae), Украина.

V.M. Virchenko

M.G. Kholodny Institute of Botany, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

SCHISTIDIUM SUBMUTICUM BROTH. EX H.H. BLOM — A NEW SPECIES FOR
THE BRYOPHYTE FLORA OF UKRAINE

Schistidium submuticum Broth. ex H.H. Blom (*Grimmiaceae*, Bryophyta) is reported for the first time for Ukraine. It was found on a concrete bridge near the town of Kalynivka, Vinnytsya Region, the Prydniprovs'ka Upland. Peculiarities of morphology, ecology and distribution of the species are discussed.

Key words: moss, *Schistidium submuticum* (*Grimmiaceae*), *Ukraine*.